

Список використаної літератури

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 288 с.
2. Бехтерев В. М. Внушение и воспитание. Петроград: Время, 1923.
3. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко та ін.; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
4. Кузьмінський А. І. Стан і шляхи збереження й поліпшення здоров'я студентів Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2009. 48 с.
5. Савінова Н. Як працювати в реаліях коронавірусу: хто що робить. *Вчитель-методист. Щомісячний спеціалізований журнал*. 2020. № 7 липень. С. 4–10.
6. Стаєнна О. Карантин – не перешкода! або Як налагодити методичну роботу віддалено. *Вчитель-методист. Щомісячний спеціалізований журнал*. 2020. № 5 травень. С. 4–8.

Отримано редакцією 29.11.2021 р.

УДК 378.018.8:630*2-051"71"

DOI: 10.31376/2410-0897-2021-3-47-206-216

ЕВОЛЮЦІЯ ЛІСІВНИЧОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Хрик Василь Михайлович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри лісового господарства

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: hvm2020@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1912-3476

У статті проаналізовано еволюцію лісівничої освіти в Україні в аспекті поєднання історично складених педагогічних парадигм, економічних моделей суспільства, політичного устрою, філософських поглядів. Виокремлено етапи еволюції лісівничої освіти в Україні: початковий (до 1729 р.), дореформений (1929–1872 рр.), постреформений (1872–1917 рр.), радянський (1917–1991 рр.), сучасний (з 1991 до сьогодні). Розкрито сутність, тенденції, підходи, кадрове забезпечення кожного етапу. Висвітлено історію становлення, розвитку лісівничої освіти та виокремлено чинники та античинники якісної професійної підготовки фахівців лісового господарства.

Ключові слова: еволюція, лісівнича освіта, етапи, тенденції, кадрове забезпечення, фахівці лісового господарства, професійна підготовка.

Постановка проблеми Відсутність науково-теоретичних розробок організаційно-змістових основ проектування системи лісівничої освіти та фундаментальних досліджень у галузі лісової педагогіки вимагає звернення до суміжних галузей наукових знань, зокрема, історії лісівничої освіти і філософії лісогосподарської діяльності та її основного об'єкта – природи, що визначає сутність, структуру і специфіку професійної діяльності фахівців лісогосподарської галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значущими в контексті дослідження є праці вчених, що розглядають історію розвитку лісівничої освіти (О. Голікова [2], І. Кичко [5], Б. Кіндюк [6], З. Подоляк [9], В. Ткач [13], П. Третяк [14], І. Фурсенко [16] та ін.), які дали можливість проаналізувати еволюцію лісівничої освіти в аспекті поєднання історично складених педагогічних парадигм, економічних моделей суспільства, політичного устрою, філософських поглядів. Основна увага приділялася проблемі нерозривності теоретичного і практичного навчання, залежності змісту освіти від регіональної специфіки, антропогенної суті лісогосподарських професій.

Мета статті: розкрити етапи еволюції лісівничої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Лісівнича освіта зародилася в 1729 р., коли за кожним з «лісових знавців», які прибули з Німеччини, було закріплено по шість учнів для навчання лісорозведення та догляду за корабельними лісами [4, с. 44].

Однак такий метод підготовки фахівців лісівничої справи виявився малоефективним, оскільки «лісові знавці» два – три роки вивчали мову країни, а в закріплених за ними учнями бачили тягар. За більш ніж 20-річний період запрошення іноземних лісівників на службу ними було підготовлено лише 20 фахівців [7, с. 44].

Незважаючи на те, що лісове господарство у XVIII ст. відчувало гострий постійний брак кваліфікованих фахівців, навчання лісівничої справи проводилося тільки на спеціальних курсах і в лісових інститутах за кордоном. Уперше в Україні, яка входила до складу Російської імперії, а частина – до складу Австро-Угорської імперії, спеціальні курси для навчання лісової справи були створені в 1774 р. для навчання лісівництва фахівців з організації царських полювань. У 1800 р. відкрився спеціальний форстмейстерський клас в Морському корпусі для вивчення лісівничої справи. На жаль, поки не знайдено достовірних історичних документів ні про роботу самих курсів, ні про кількість і подальшу долю їх випускників.

Однак ні організація спеціальних навчальних курсів, ні відправка студентів на навчання за кордон не змогли усунути брак кваліфікованих фахівців у галузі. Для задоволення потреб лісового господарства у кваліфікованих кадрах необхідні були спеціалізовані навчальні заклади, але вони з'явилися тільки на початку XIX ст., що пов'язано з інтенсивним використанням деревини в Європі. Це призвело до безконтрольного вирубування лісів. Виникла потреба у кваліфікованих лісівниках. Тому в цей період з'являлися перші навчальні заклади лісівничого профілю в Києві та Львові.

Вагомий внесок у становлення лісівничої освіти зробили видатні українські вчені С. Генсірук, М. Голубець, Г. Криницький, П. Пастернак, П. Погребняк, С. Стойко, М. Ткаченко, Ю. Третяк та ін.

У кінці XVIII – першій половині XIX ст. лісівництво почали викладати у вищих навчальних закладах Європи: в Німеччині – у Мюнхенському університеті (1778), Лісовій академії м. Тарандт (1816) та Еберсвальдській лісовій академії (1830); Словаччині – в Інституті лісівництва і деревини м. Зволен (1807); Угорщині – у Лісогосподарському та лісопромисловому інституті м. Шопрон (1808); Чехії – у Вищій сільськогосподарській школі м. Брно (1816); Франції – у Вищому лісовому училищі м. Нансі (1824); Швеції – у Вищій лісовій школі (1828) в Стокгольмі [11].

Перші вищі навчальні заклади, що готують фахівців лісового господарства, відкрилися в Росії після відкриття Лісового департаменту: в 1803 році відкрито вище лісове училище в Царському селі (передмістя Санкт-Петербурга); у 1804 р. – вище лісове училище в м. Козельську (Калужська губернія); в 1808 р. – приватний Орловський практично-теоретичний лісовий інститут (м. Санкт-Петербург). Однак як самостійні вищі навчальні заклади вони проіснували зовсім недовго. Уже в 1811 р. вони були об'єднані в один – Санкт-Петербурзький форстмейстерський інститут (Лісовий інститут) [10].

У 1816 р. закладено фундамент лісівничої освіти сучасної України поблизу м. Варшави в Маримонті (Польща), де було створено лісівничу школу (за різними джерелами Інститут (училище)) [2, с. 24].

У 1829 р. при Лісовому інституті була відкрита школа лісових землемірів, а в 1834 р. – Лісинське навчальне лісництво [12].

У 1840 р. інститут об'єднали з Варшавською лісівничою школою і він отримав назву Маримонтський інститут сільського господарства і лісівництва. У цьому ж році в структурі інституту організовано лісівничий факультет (є одним з найстаріших у системі вищої аграрної освіти України і світу) [16, с.10].

До Маримонтського землеробського інституту приєдналася Варшавська лісова школа на правах лісового відділення.

З відкриттям в 1846 р. егерських училищ починається початкова лісівнича освіта. Багато училищ зробили лише по два – три випуски і були закриті. Останнім було закрито Липецьке егерське училище в 1872 р. [12].

Лісівнича освіта і наука у Західній Україні певний час була позбавлена національних ознак, а її здобутки оголошувались досягненням метрополій (Австро-Угорщина, Росія, Румунія та ін.). Водночас державні структури і громадські висловлювали стурбованість занедбаним станом лісового господарства, непрофесійними діями лісовласників.

У 1852 р. при авторитетному Галицькому господарському товаристві почала діяти секція лісового господарства. За її ініціативи проходили наукові зібрання, розроблялися

проекти структурних змін у лісових службах, передбачалося створення кадастру лісів Галичини, готувалася навчальна література з лісівництва. У 1853 р. набув чинності лісовий статут, за яким до виконання обов'язків лісових господарів дозволялося допускати лише осіб, кваліфікацію яких підтверджувала урядова комісія. У 1859 р. почало діяти розпорядження міністерства про обов'язкове складання фахових іспитів адміністраторами лісів. Того ж року в Дублянській рільничій академії запроваджено курс «Загальне лісівництво», а у 1856 р. започатковано вивчення «енциклопедії лісівництва» як окремого предмета для належної підготовки майбутніх фахівців.

У 1862 р. відкрито Новоолександрійський політехнічний і землеробсько-лісовий інститут (нині – м. Пулави, Польща).

У 1865 р. відкрито другий лісовий вищий заклад – Петровсько-Разумовську землеробську і лісову академію (м. Москва).

У 1871 р. при Львівській технічній школі засновано приватні лісівничі курси, які діяли до 1874 р. На їх основі відкрито перший на західних територіях України середньоосвітній лісівничий навчальний заклад – Крайову школу лісового господарства, що згодом отримала статус вищої.

У 1880-х роках Рільнична школа увійшла до складу Політехнічної вищої школи у Львові.

1882 року розпочало діяльність Галицьке лісове товариство.

Перший спеціалізований навчальний заклад для підготовки молодших лісових фахівців (лісових кондукторів, об'їждчиків і лісників) створено лише в 1888 р. при Лісинському навчальному лісництві і отримало назву Лісинська початкова лісова школа. У 1894 р діяло вже 13 таких лісових шкіл, в 1907 р. – 32, в 1913 – 43 [12].

На початку ХХ ст. підвищуються вимоги до освітнього рівня лісових фахівців. Так, з 1902 р. лісничими і лісовими ревізорами призначалися виключно особи, які зараховані до Корпусу лісничих та мали вищу лісівничу освіту, а з 1907 р. Лісовий департамент визнав за необхідне набирати на посаду помічників лісничих досвідчених осіб тільки з вищою освітою [12].

Усі лісові школи відкривалися при лісництвах. Керували ними лісничі, які і викладали спеціальні предмети. Навчання в початкових лісових школах мало переважно практичний характер і тривало протягом двох років [12].

Наукову основу початкової лісівничої школи складав доробок природничих та лісівничих шкіл Варшавського, Львівського, Краківського, Празького та Віденського університетів, які 1912 р. подали меморандум «Про утворення лісової академії у краї». Світова війна завадила здійсненню цього процесу.

У 1913 р. підписано указ про реорганізацію Маримонтського інституту сільського господарства і лісівництва в Інститут сільського господарства і лісівництва з двома відділеннями: сільськогосподарським та лісовим. Мета лісового відділення полягала у підготовці досвідчених лісоводів, які б могли завідувати казенними або приватними лісами.

Після 1917 року головною умовою як для прийняття на роботу, так і для кар'єрного зростання стала «політична лояльність». Це призвело до різкого зниження освітнього рівня працівників лісництв.

Апарат лісництва з 1869 по 1917 рр. становив групу лісових чинів і лісової варті. Керував лісництвом лісничий в званні підпоручика або поручика. З 1884 р. заборонялося приймати на цю посаду осіб, які не мають чинів. Перевагою призначення на посаду лісничого користувалися випускники, які закінчили лісові вузи по 1 розряду, і помічники лісничих, які пройшли спеціальну підготовку, засновану на делегуванні повноважень [7, с. 38].

Лісова школа у Львові проіснувала до 1919 р. З включенням Галичини до складу Польської держави Лісову школу об'єднали з Технічною та Рільничою академіями, при Львівській політехніці утворили рільничо-лісовий факультет. З 18 кафедр цього факультету 11 були лісівничого спрямування і розміщувались у Львові, решта – сільськогосподарські, розміщувались поблизу Львова в містечку Дубляни.

Але на вступ до політехніки ввели обмеження щодо осіб не польської національності. У відповідь на дії польської адміністрації українці Львова заснували нелегальний «Український

таємний університет» (під опікою наукового товариства ім. Т. Шевченка). В 1921 р. при УТУ, знову ж нелегально, засновано Українську вищу технічну школу з лісовим факультетом, з 1923 р. – лісо-агрономічним.

Згідно з рішенням уряду України від 8 липня 1920 р. вжито заходів щодо прискореного випуску лісоводів. Постановою уряду від 26 березня 1921 р. Новоолександрійський інститут відтворено як Харківський сільськогосподарський інститут з лісовим факультетом.

Примусове утримання лісових фахівців на робочих місцях не підвищувало їх освітній рівень – лісова варта складалася з осіб, які не мали спеціальної підготовки, часто неписьменних; посади лісових фахівців обіймали випадкові люди [8, с. 149]. Відносно посад лісових фахівців вищої кваліфікації відчувався особливий кадровий дефіцит – значна частка їх заміщувалася практиками.

Реформи перших двох років після революції 1917 р. практично не позначилися на лісівничій освіті, хоча система класичної лісівничої освіти не відповідала вимогам нового часу.

Недоліки системи лісівничої освіти (багатопредметність, матеріальна незабезпеченість студентів і перешкоди, що заважають вступу до лісових навчальних закладів тих, хто хоче в них вчитися) були усунені за рахунок розширення кількості закладів освіти, що здійснюють підготовку фахівців лісового господарства, запровадження курсів підвищення кваліфікації кадрів лісового господарства та зміни правил прийому. Так, в 1919 р. відкрито Московський лісотехнічний інститут, в 1920 р. – лісовий факультет при Казанському університеті, а в 1929–1930 рр. організована ціла мережа ЗВО, які готують фахівців для лісового комплексу (Архангельський, Брянський, Воронежський, Київський та ін. лісогосподарські інститути). Відбулися реформи і в початковій лісівничій освіті. 25 початкових лісових шкіл отримали статус технікуму [3].

У 20-х рр. минулого століття створено філіал лісового відділення Харківського сільськогосподарського інституту на сільськогосподарському факультеті Київського політехнічного інституту. На базі цього факультету в 1922 р. у структурі КПІ створено Київський сільськогосподарський інститут, який у 1923 р. став самостійним ЗВО.

У 1922 р. відбулося відкриття лісоінженерного факультету при Київському сільськогосподарському інституті.

У 1924 р. прийнято «Основний закон про ліси». У його розділі «Лісотехнічний персонал» законодавчо закріплено положення про те, що особи, які заміщають посади лісового персоналу, повинні володіти відповідними технічними знаннями [3]. Проте на місцях лісова варта була, як і раніше, малограмотна, лісничі мали недостатню кваліфікацію.

У 1925 р. організовано Боярське навчально-дослідне лісництво, де розгорнулася навчально-дослідна робота, проводили навчальні та виробничі практики.

У 1927 р. Держплан визнав, що важкі умови праці та неврегульованість правового становища лісничих, їх помічників та лісової варти тягнуть за собою звільнення з лісового господарства кваліфікованих фахівців і плинність лісової варти [17].

У передвоєнні роки комплектування інженерно-технічних працівників лісової охорони проводилося в основному за рахунок централізованого розподілу випускників лісових навчальних закладів. Лісники і об'їждчики набиралися з числа грамотного місцевого населення старше 18 років.

Нестача спеціалістів у лісовому господарстві України зумовила подальший розвиток лісівничої освіти та збільшення кількості студентів.

1930 р. лісівничий факультет Харківського сільськогосподарського інституту переведено до Києва та об'єднано з лісоінженерним факультетом Київського сільськогосподарського інституту.

З Харкова до Києва перевезено лабораторне обладнання, багаті колекції, фундаментальну бібліотеку, що формувалася ще в Новій Олександрії. Так було створено Український лісотехнічний інститут (УЛТІ) з чотирма факультетами: лісогосподарським, лісоексплуатаційним, механічної технології деревини та лісохімічним. У 1936 р. УЛТІ

реорганізовано в Київський лісогосподарський інститут з єдиним лісогосподарським факультетом.

У 30–40 роках ХХ ст. було переглянуто багато положень класичного лісівництва та головний з них – принцип постійного користування. Основними напрямками вивчення стали експлуатація лісу і переробка деревини [7, с. 48].

Велика Вітчизняна війна руйнівні позначилася на лісівничій освіті. Багато лісових навчальних закладів були евакуйовані, багато – зруйновані (Київський лісогосподарський інститут, Крапивенський лісовий технікум та ін.) [3].

Окупаційна німецька влада у Львівській політехніці ліквідувала рільничо-лісовий факультет, натомість створила лісові фахові курси, діяльність яких тривала до 1944 року.

У 1944 р. на базі Київського лісогосподарського інституту відкрилися факультети механічної технології обробки деревини, механізації лісогосподарських робіт, лісомеліоративний та лісоінженерний.

У повоєнні роки проблема кадрового забезпечення лісової галузі вирішувалася за рахунок відкриття нових лісових навчальних закладів (дворічних лісових шкіл і технікумів) і централізованого розподілу їх випускників по лісогосподарським підприємствам [7, с. 40].

Комплектування посад лісників фахівцями зі спеціальною лісівничою освітою практично було відсутнє. У зв'язку з цим на посадах лісників продовжували працювати особи без спеціальної освіти і, як правило, люди похилого віку [18].

У січні 1945 р. урядом УРСР прийнято рішення про заснування Львівського лісотехнічного інституту. Завданням новоствореного інституту була підготовка фахівців вищої кваліфікації для лісоексплуатації та механічної обробки деревини. У 1949 р. у його структурі засновано лісогосподарський факультет.

У п'ятдесятих роках ХХ ст. зріс престиж лісівничої освіти у зв'язку з прийняттям 1948 р. державного акту «Про план полезахисних насаджень ...». У лісостепових і степових районах були відкриті спеціалізовані курси підготовки фахівців з ведення лісового господарства в степу. Відкриваються нові лісові факультети в лісотехнічних і сільськогосподарських освітніх закладах.

У шістдесяті роки ХХ ст. на базі лісогосподарських освітніх закладів створюються інститути широкого профілю з підготовкою фахівців не тільки для лісового господарства, а й для деревообробної, меблевої та целюлозно-паперової промисловості. Одночасно скорочується прийом на спеціальність «Лісове господарство» в освітніх закладах лісотехнічного профілю.

Фахівців із середньою спеціальною освітою в шістдесяті роки ХХ ст. готували 23 технікуми, в тому числі 15 лісгоспів-технікумів, в яких навчальний процес був тісно пов'язаний з виробництвом [3].

У 1954 р. відбулося об'єднання Київського лісогосподарського інституту з Київським сільськогосподарським інститутом в Українську сільськогосподарську академію (УСГА) з лісогосподарським факультетом у її складі.

На початку сімдесятих років ХХ ст. стали проявлятися недоліки системи лісівничої освіти. Підготовка фахівців лісового господарства вищої кваліфікації за своєю динамічністю поступалася технічному прогресу і процесу механізації лісового господарства, була відірвана від потреб виробництва.

У 1972 р. для поліпшення системи підготовки фахівців лісового господарства організовано Всесоюзний інститут підвищення кваліфікації керівних працівників і фахівців лісового господарства (ВПКЛХ). Незабаром відкрилися його філії в Києві та Красноярську [7, с. 50].

У вісімдесяті роки ХХ ст. на підприємствах і в організаціях Міністерства лісового господарства Української РСР освітній рівень дещо покращився. Так, 21% працівників, що заміщають посади лісових фахівців, мали вищу освіту, 46% – середню спеціальну, а решту (33%) – склали практики [1, с. 39].

Незважаючи на таку несприятливу ситуацію із забезпеченням галузі кадрами вищої кваліфікації, керівники підприємств лісового господарства практично не піклувалися про

підготовку кадрів [1]. Лісниками, як правило, працювали особи, які не мають спеціальності й без відповідної підготовки [19].

Ситуація, що склалася в кадровому забезпеченні галузі у вісімдесяті роки, мало змінилася і в дев'яностих роках ХХ ст. Лісгосподарські організації продовжували відчувати гостру нестачу у фахівцях. Практика призначення керівниками осіб, у яких немає спеціальної освіти та відповідного досвіду роботи, збереглася. Близько 20% посад заміщалося працівниками, які не мають відповідної фахової освіти [15]. Одна з причин цього криється в обмеженій можливості набору кадрів серед жителів населеного пункту, де розташоване лісгосподарське підприємство. Найбільш підготовлені робочі кадри і фахівці намагалися переїхати на роботу або в лісозаготівельні підприємства, або в міста, де заробітна плата була значно вища. Набір кадрів проводився з тих, хто з яких-небудь причин не міг влаштуватися на більш високооплачувану роботу, а це були далеко не найкращі фахівці [7, с. 41].

У дев'яностих роках ХХ ст. зв'язок лісових навчальних закладів з виробництвом був повністю розірваний, практично припинився централізований розподіл випускників.

Із середини 90-років ХХ ст. на зміну централізованій державній системі підготовки та розподілу кадрів для лісового господарства прийшла регіональна децентралізована. Передбачалося, що державні органи лісового господарства на місцевому рівні самостійно забезпечать свої лісгоспи кадрами в необхідній кількості і потрібної кваліфікації. На жаль, всі зусилля були вкладені у створення в місцевих ЗВО та середніх спеціальних навчальних закладах цільових груп з підготовки лісових фахівців.

У 1991 р. Харківський сільськогосподарський інститут (початково Новоалександрійський інститут сільського господарства і лісівництва) перетворено у Харківський державний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва, який у 2002 р. отримав статус національного [16].

На базі Української сільськогосподарської академії у 1992 р. організовано Український державний аграрний університет, якому у 1994 р. надано статус національного. У 2008 р. Національний аграрний університет України (НАУУ) перейменовано у Національний університет біоресурсів і природокористування (НУБіП).

У 1991 р. Львівський лісотехнічний інститут перейменовано в Український державний лісотехнічний університет, а у 2005 р. надано статус національного, він пройшов шлях від крайової школи до визнаного центру лісівничої освіти і науки як в Україні, так і за кордоном.

У 1991 р. Карпатський філіал УкрНДІЛГА отримав статус окремого інституту і на сьогодні відомий як Український науково-дослідний інститут гірського лісівництва ім. П. С. Пастернака (УкрНДІГірліс). Нині УкрНДІГірліс є провідною науково-дослідною установою лісового профілю у карпатському регіоні.

Після здобуття Україною незалежності реформований МСО ініціював реорганізацію всієї системи освіти, засновану на прийнятті багаторівневої структури. MSE забезпечує загальні керівні принципи для вищої освіти (HE), тоді як визначення конкретних питань лісового господарства делеговано SFC під наглядом Кабінету прем'єр-міністра [20].

Україна відчула необхідність реформування всіх основних секторів соціального і економічного життя. У новій Конституції України підкреслюється стратегічна важливість адекватного доступу до освіти в поєднанні з більш високими стандартами якості. У 1998 р. розпочато докорінну реформу освітнього сектора, в основі якої було запровадження багаторівневої освітньої системи, розробленої відповідно до міжнародних стандартів. Тому в рамках цієї реформи процес визначення і перегляду навчальних програм був дещо змінений, проте все ще знаходився під контролем держави і з незначною участю недержавних органів (приватний сектор, НВО, представники студентів). Методи повільно змінювалися, але цілі та дидактичні методики реформування навчальних програм ще не приймалися.

Проте тиск міжнародної спільноти і зростання кількості проектів, що фінансуються зарубіжними установами, стимулюють Україну до більш радикальних змін у системі освіти і прийняття абсолютно нових навчальних програм [20].

На базі старих і новостворених кафедр лісогосподарського факультету Національного аграрного університету у 2001 р. створено Навчально-науковий інститут лісового і садово-паркового господарства (ННІ ЛіСПГ). До нього увійшли лісогосподарський факультет та створений факультет садово-паркового господарства і ландшафтної архітектури. Крім того, був сформований науково-дослідний інститут лісівництва та декоративного садівництва.

У 2006 р. розроблено «Концепцію реформування та розвитку лісового господарства». У цій концепції передбачалося створення системи безперервної лісівничої освіти від робітника, техника і інженера до підвищення кваліфікації керівних працівників галузі. Вона передбачала функціонування: лісових технікумів та лісгоспів-технікумів; системи підготовки інженерів лісового господарства в системі коледж – ЗВО; мережі підвищення кваліфікації керівних працівників лісового господарства.

У 2007 р. Прийнято Концепцію сталого розвитку лісового господарства в контексті міжнародної і національної лісової політики та концепцію реформування та розвитку лісового господарства України, у 2015 р. – Концепцію реформування лісового та мисливського господарства України, Концепцію розвитку мисливського господарства в Україні на період 2021–2025 роки (проект), Стратегію сталого розвитку та інституційного реформування лісового та мисливського господарства України на період до 2022 року.

У законодавчих документах передбачено забезпечення галузі висококваліфікованими фахівцями та передбачено збереження загальної тенденції підготовки кадрів в системі ступеневої освіти і створення освітніх циклів безперервного навчання, включаючи підготовку фахівців лісового господарства та перепідготовку кадрів з реструктурованих галузей.

Нині підготовку фахівців лісового господарства з вищою освітою за спеціальністю «Лісове господарство» здійснюють Національний лісотехнічний університет України, Запорізький національний університет, Національний університет біоресурсів та природокористування України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Сумський національний аграрний університет, Білоцерківський національний аграрний університет, Харківський національний університет міського господарства ім. А. М. Бекетова та багато інших.

Порівняльний аналіз аспектів забезпечення лісової галузі кадрами дозволяє зробити висновок про те, що система кадрового забезпечення має тенденцію до послаблення централізації. Слід також відзначити поступове підвищення вимог до рівня освіти працівників лісового господарства.

Усебічний аналіз еволюції лісівничої освіти та кадрового забезпечення лісового господарства дозволяє виділити певні етапи, за якими ці процеси змінювалися найбільш радикально та виявляли такі основні тенденції в розвитку лісівничої освіти:

- пріоритетність вищої та професійної освіти перед середньою спеціальною і підвищенням кваліфікації;
- поступове збільшення кількості навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців лісового господарства із середньою спеціальною та вищою освітою, і термінів навчання в них;
- підвищення вимог до рівня освіти працівників лісового господарства;
- перехід від централізованої до децентралізованої системи підготовки кадрів;
- впровадження в систему освіти заочної та скороченої форм навчання;
- збереження і розвиток мережі відомчих середніх спеціальних навчальних закладів.

На основі вищезазначено виокремлено 5 етапів еволюції лісівничої освіти: початковий, дореформений, постреформений, радянський і сучасний (табл. 1).

У результаті дослідження встановлено, що система професійної підготовки фахівців лісового господарства з урахуванням різноманітності кадрового потенціалу лісопромислової сфери відображає досить диференційовану модель, що охоплює декілька рівнів освітнього процесу.

Таблиця 1

Еволюція лісівничої освіти

ОСВІТА	ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ ЛІСІВНИЧОЇ ОСВІТИ				
	Початковий (до 1729 р.)	Дореформений (1729–1872 рр.)	Постреформений (1872–1917 рр.)	Радянський (1917–1991 рр.)	Сучасний (з 1991 р. до сьогодні)
Професійна	відсутнє	Функціонування мережі егерських училищ	Функціонування початкових лісових училищ	Функціонування лісотехнічних шкіл підготовки робітничих кадрів для лісового господарства та лісової промисловості	реалізація освітніх програм для професійного становлення кваліфікованих кадрів лісопромислової галузі, що забезпечується професійно-технічними школами трьох рівнів атестації залежно від технологічної складності професії (робітник на лісогосподарських роботах, лісоруб, лісник та ін.)
Середня спеціальна	відсутнє			Функціонування відомчих лісових технікумів та лісгоспів-технікумів	функціонування лісових шкіл, фахових та лісових коледжів
Вища	відсутнє	поява і функціонування перших вищих навчальних закладів	Функціонування різних типів лісових навчальних закладів	Функціонування мережі лісогосподарських і лісотехнічних інститутів і академій	загальнонаукова, загальноосвітня та фахова підготовка фахівців лісового господарства в освітніх закладах різних рівнів акредитації з урахуванням типу кваліфікації (технік лісового господарства, бакалавр / магістр лісового господарства)
Підвищення кваліфікації	відсутнє			Функціонування курсів підвищення кваліфікації в лісогосподарських та лісотехнічних навчальних закладах та спеціальних центрах	перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів лісогосподарської галузі в професійно-технічних школах та фахівців лісового господарства середньої і вищої ланок у закладах вищої освіти або їхніх структурних підрозділах

Висновки. Отже, традиційно лісівнича освіта була науково-технічною. Студентів навчали робити, вирощувати, садити дерева і збирати урожай, а також обробляти деревину. Випускники обіймали посади з досліджень у галузі лісівництва, управління лісовим господарством, створення плантацій, лісозаготівель і промисловості. Традиційна лісівнича освіта включала ступені, дипломи, сертифікати та підвищення кваліфікації. Освіта на рівні субдиплома або диплома готувала студентів до прикладної роботи в лісовому господарстві і лісовій промисловості – на лісопильних заводах, фанерних фабриках, виробництві меблів, управлінні розплідниками, а також до експлуатації і технічного обслуговування машин. Лісове господарство і лісова служба були деякою мірою ізольовані від сільської місцевості за своїм характером географії – ліси перебували в більш віддалених районах за характером роботи і мандату, а також за тим фактом, що державний сектор домінував практично у всіх сферах діяльності і був основним роботодавцем для випускників системи лісівничої освіти.

Аналізуючи історію становлення, розвитку лісівничої освіти, ми дійшли висновку, що історичний досвід містить як фактори якісної професійної підготовки фахівців лісового

господарства, так і античинники. До перших, що заслуговують на увагу і здатних послужити орієнтиром при пошуку ресурсів підвищення ефективності освітнього процесу у ЗВО, слід віднести: усвідомлення природно-кліматичної, соціальної та організаційної специфіки регіону; висока мотивація професіоналізації та особистісно-професійної відповідальності в лісівничих освітніх закладах суб'єктів освітнього процесу; практична спрямованість освітнього процесу в лісівничих закладах, зокрема, увага до питання якісної підготовки фахівців лісового господарства зі знанням регіональних особливостей; ведення лісового виробництва. Античинники якісної професійної підготовки фахівців лісового господарства: нестабільність освітнього процесу в лісівничих навчальних закладах (часта зміна програм, предметів, спеціальностей, особливо в перший період); недостатня підготовленість студентської аудиторії до вивчення програми вищої школи; недостатня педагогічна підготовленість викладачів-фахівців у закладах вищої лісівничої освіти.

Реальне уявлення як факторних, так і антифакторних умов підготовки фахівців дозволяє вибудувати перспективу перетворень (модифікації) навчального процесу лісівничої освіти.

Список використаної літератури

1. Артюховский А. К., Трешевский И. В. Улучшить подготовку кадров. *Лесное хозяйство*. 1974. № 7. С. 20–22.
2. Голікова О. М. Варшавське лісівничє училище (1816 р. засн.) та його роль у становленні вищої лісівничої освіти в Україні. *Історія науки і біографістика*: електрон. наук. фахове вид. 2014. № 3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2014-3/5.pdf> (дата звернення: 17.10.2021).
3. Двухсотлетие лесного департамента. 1798–1998: в 2 т. Москва: ВПНИЦлесресурс, 1998. Т. 2. 243 с.
4. Доможирова К. В. Совершенствование механизма управления комплексным использованием лесных ресурсов региона: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05. Пермь, 2015. 209 с.
5. Кичко І. І., Гарус Ю. О. Перспективи розвитку лісового господарства України. *Глобальні та національні проблеми економіки*: електрон. наук. фахове вид. 2016. Вип. 11. С. 128–132. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/30.pdf> (дата звернення: 17.10.2021).
6. Кіндюк Б. В. Історія українського лісового законодавства. Часи визвольних змагань та період НЕП 1917–1929 рр.: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 168 с.
7. Корякин В. А. Совершенствование управления кадрами в отрасли экономики региона (на примере лесного хозяйства Костромской области): дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05. Кострома, 2005. 270 с.
8. Лебедев М. В. Подготовка новых кадров низовых лесороботников. *Лесное хозяйство и лесная промышленность*. 1929. № 5–6. С. 12–14.
9. Подоляк З. Р. Реформування лісгосподарської освіти в Австрії (друга половина XX – початок XXI століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2016. 255 с.
10. Про затвердження Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 року: Наказ Міністерства аграрної політики України від 20.08.2003 р. № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0280555-03#Text> (дата звернення: 17.10.2021).
11. Свириденко В. Є., Бабіч О. Г., Киричок Л. С. Лісівництво: підручник / за ред. В. Є. Свириденка. 2-ге вид. Київ: Арістей, 2005. 544 с.
12. Столетие учреждения лесного департамента. 1798–1898. Санкт-Петербург: Типо-Литография Ю. Я. Римана, 1898. 252 с.
13. Ткач В. П. Сучасні проблеми розвитку лісової науки. *Лісівнича наука: витоки, сучасність, перспективи*: матеріали наук. конф. (Харків, 12–14 жовт. 2010 р.). Харків: УкрНДІЛГА, 2010. С. 3–5.
14. Третяк П. Р., Павлюк В. В. Півтора століття Львівської школи лісівництва. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2004. Вип. 3. С. 11–16.
15. Туркин В. А. Совершенствовать подготовку лесных специалистов. *Лесное хозяйство*. 1986. № 6. С. 3–6.
16. Фурсенко И. Д. Харьковский ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственный институт имени В. В. Докучаева: очерки истории. Киев: Урожай, 1968. 168 с.
17. Флоровский Ф. Н. Реорганизация-ли? *Лесное хозяйство, Лесопромышленность и Топливо*. 1927. № 1. С. 53–54.
18. Сокол И. Лесник или мастер леса. *Лесное хозяйство*. 1966. № 3. С. 65–68.
19. Шлапаков П. И. Совершенствовать структуру низового лесохозяйственного звена. *Лесное хозяйство*. 1975. № 12. С. 29–30.
20. Expert Consultation on Forestry Education Rabat, Morocco 17–19 October 2001. URL: <http://www.fao.org/3/y2993e/y2993e00.htm#TopOfPage> (дата звернення: 18.10.2021).

EVOLUTION OF FORESTRY EDUCATION IN UKRAINE

Khryk Vasyl

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor at the Department of Forestry
Bila Tserkva National Agrarian University

Introduction. Lack of scientific and theoretical developments of organizational and substantive foundations of forestry education system design and basic research in the field of forest pedagogy requires recourse to related fields of scientific knowledge, in particular, the history of forestry education and philosophy of forestry and its main object - nature, which determines the essence, structure and specifics of professional activity of forestry specialists.

Purpose. The purpose of the article is to reveal the stages of evolution of forestry education in Ukraine.

Methods. The study used historical and logical analysis, systematization of scientific literature, archival sources (in order to generalize the history of the establishment of forestry educational institutions); structural and comparative analysis of documentary, scientific and literary sources (in order to compare archival, printed sources on the research problem); retrospective logical-system analysis (in order to isolate real and subjective data, leading ideas of the educational institution).

Results. A real idea of both factor and anti-factor conditions of training allows to build the perspective of transformations (modifications) of the educational process in the process of forestry education.

Conclusion. To analyze the evolution of forestry education in terms of a combination of historically composed pedagogical paradigms, economic models of society, political system, philosophical views. The stages of evolution of forestry education in Ukraine are distinguished: primary (before 1729), pre-reform (1929-1872), post-reform (1872-1917), Soviet (1917-1991), modern (from 1991 to the present). The essence, tendencies, approaches, staffing of each stage are revealed. The history of formation, development of forestry education is highlighted and the factors and anti-factors of high-quality professional training of forestry specialists are singled out. The main attention was paid to the problem of continuity of theoretical and practical training, dependence of the content of education on regional specifics, anthropogenic essence of forestry professions.

Key words: evolution, forestry education, stages, trends, staffing, forestry specialists, professional training.

References

1. Artjuhovskij A. K., Treshevskij I. V. (1974). Uluchshit' podgotovku kadrov. Lesnoe hozjajstvo. [Improve training]. *Forestry*, (7), 20–22. [in Russian].
2. Holikova O. M. (2014). Varshavske lisivnyche uchylyshe (1816 r. zasn.) ta yoho rol u stanovlenni vyshchoi lisivnychoi osvity v Ukraini [Varshavske Lisivnic School (born in 1816) this role in the establishment of the most important Lisivnic education in Ukraine] *History of science and biography*, 3. URL: <http://inb.dnsgb.com.ua/2014-3/5.pdf> [in Ukrainian].
3. Dvuhstotletie lesnogo departamenta. 1798–1998 [Bicentennial of the Forestry Department. 1798–1998] (1998). (V. 2, p. 243). Moskva: VPIITSlesresurs [in Russian].
4. Domozhirova K. V. (2015). Sovershenstvovanie mehanizma upravlenija kompleksnym ispol'zovaniem lesnyh resursov regiona [Improving the management mechanism for the integrated use of forest resources in the region (*Candidate's thesis*)]. Perm. [in Russian].
5. Kychko I. I., Harus Yu. O. (2016). Perspektyvy rozvytku lisovoho hospodarstva Ukrainy [Prospects for the development of the state of the foxes of Ukraine] *Global and national problems of the economy: electronic. sciences. fahove view*, (11), 128–132. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/30.pdf> [in Ukrainian].
6. Kindiuk B. V. (2011). Istoriiia ukrainskoho lisovoho zakonodavstva. Chasy vyzvolnykh zmahan ta period NEP 1917–1929 rr. [History of the Ukrainian forest legislation. Hours of visvolny zmaghan that period NEP 1917-1929 rr.]. Odesa: Phoenix. [in Ukrainian].
7. Korjakin V. A. (2005). Sovershenstvovanie upravlenija kadrami v otrasli jekonomiki regiona (na primere lesnogo hozjajstva Kostromskoj oblasti) [Improvement of personnel management in the branch of the regional economy (on the example of forestry in the Kostroma region)] (*Candidate's thesis*). Kostroma [in Russian].
8. Lebedev M. V. (1929) Podgotovka novyh kadrov nizovyh lesorabotnikov. Lesnoe hozjajstvo i lesnaja promyshlennost'. [Training of new cadres of grassroots forest workers. Forestry and timber industry]. 5-6. pp. 12-14. [in Russian].
9. Podoliak Z. R. (2016). Reformuvannia lisohospodarskoj osvity v Avstrii (druha polovyna KhKh – pochatok KhKhI stolittia) [Reform of the Lisogospodar education in Austria (the other half of the XXth is the ear of the XXI century):] (*Candidate's thesis*). Drohobych. [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Kontseptsii zbalansovanoho rozvytku ahroekosystem v Ukraini na period do 2025 roku [About the consolidated concept of balanced development of agroecosystems in Ukraine for the period up to 2025] *Nakaz Ministerstva ahrarnoi polityky Ukrainy № 208. (2003)* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0280555-03#Text> [in Ukrainian].
11. Svyrydenko V. Ye., Babich O. H., Kyrychok L. S. (2005). *Lisivnytstvo* [Lisivnistvo]. (2nd ed.). Kyiv. [in Ukrainian].
12. Stoletie uchrezhdenija lesnogo departamenta. 1798–1898. [Centenary of the establishment of the forestry department. 1798-1898]. (1898) Sankt-Peterburg. [in Russian].
13. Tkach V. P. (2010). Suchasni problemy rozvytku lisovoi nauky [Current problems of development of fossil science]. Materials of sciences. conf. «Lisivnycha science: turns, success, prospects» (pp. 3–5). October 12–14, 2010, Kharkiv, Ukraine. [in Ukrainian].
14. Tretiak P. R., Pavliuk V. V. (2004). Pivtora stolittia Lvivskoi shkoly lisivnytstva [Science of the Lysivnichi] *Naukovi pratsi Lisivnychoi akademii nauk Ukrainy*, (3), 11–16. [in Ukrainian].
15. Turkin V. A. (1986). Sovershenstvovat' podgotovku lesnyh specialistov. [To improve the training of forest specialists.] *Lesnoe hozjajstvo*, (6), 3–6. [in Russian].
16. Fursenko I. D. (1968). Kharkovskiy ordena Trudovoho Krasnogo Znameny selskokhoziaistvennyy unstitut ymeny V. V. Dokuchaeva. [Kharkov Agricultural Institute named after V. V. Dokuchaev] Kiev. [in Russian].
17. Florovskiy F. N. (1927). Reorganizacija-li? [Reorganization, is it?]. *Lesnoe hozjajstvo, Lesopromyshlennost' i Toplivo*, (1), 53–54. [in Russian].
18. Sokol I. (1966). Lesnik ili master lesa. [Forester or forest master.] *Lesnoe hozjajstvo*, (3), 65–68. [in Russian].
19. Shlapakov P. I. (1975). Sovershenstvovat' strukturu nizovogo lesohozjajstvennogo zvena. [To improve the structure of the lower forestry link.] *Lesnoe hozjajstvo*, (12), 29–30. [in Russian].
20. Expert Consultation on Forestry Education Rabat, Morocco 17–19 October 2001. URL: <http://www.fao.org/3/y2993e/y2993e00.htm#TopOfPage> [in English].

Отримано редакцію 20.10.2021 р.

УДК 37.07:005.95

DOI: 10.31376/2410-0897-2021-3-47-216-225

ЛІДЕРСТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ

Сосненко Оксана Вячеславівна

аспірантка

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: ososnenko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-1506-896X

Гребеник Тетяна Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент, директор

Класичний фаховий коледж Сумського державного університету

e-mail: up.grebenik@gmail.com

ORCID 0000-0002-1780-4393

Волосюк Тетяна Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, викладач

Класичний фаховий коледж Сумського державного університету

e-mail: volosuk2016@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3527-5085

У статті розглянуто теоретичні основи лідерства в системі управління закладом освіти, а також проаналізовано наукові джерела, які стосуються феномену лідерства в менеджменті з конкретизацією поняття «освітній менеджмент». Проведено порівняльну характеристику категорій «лідер» та «менеджер». Систематизовано риси та навички сучасного освітнього лідера, вимоги до якого обумовлені реформами в галузі освіти та особливостями управління закладом освіти в умовах конкурентного зовнішнього середовища. Проаналізовано напрями практичної реалізації лідерських навичок на прикладі закладу освіти з метою досягнення поставлених цілей. Визначено сукупність соціально-психологічних якостей сучасного керівника освітнього закладу, який має лідерський потенціал.

Ключові слова: освітній менеджмент, лідерство, типи лідерства, лідер, лідерські риси, лідерські навички, лідерський потенціал.

Постановка проблеми. Освіта у XXI ст. є основним індикатором соціального та економічного розвитку суспільства. Але в умовах реформування освітньої галузі та збільшення реальної автономії закладів докорінно змінюється значущість керівних функцій управлінців,